

LOCKE'TAN DERRIDA'YA DİL FELSEFESİ

MICHAEL LOSONSKY

VakıfBank Kültür Yayınları: 0322
Felsefe: 030

LOCKE'TAN DERRIDA'YA
DİL FELSEFESİ
MICHAEL LOSONSKY

Özgün Adı
Linguistic Turns in Modern Philosophy

Türkçesi
Selâmi Atakan Altınörs

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü
Merve Nur Yaman

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü ve Son Okuma
Merve Nur Yaman

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No:7/A1 – Kat 13
34768 Ümraniye / İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024
© Michael Losonsky, 2006

ISBN 978-625-6647-43-5

Kitabın Türkçe yayın hakları Kalem Ajans aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

This translation of Linguistic Turns in Modern Philosophy is published by arrangement with Cambridge University.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ekim 2024

LOCKE'TAN
DERRIDA'YA
DİL FELSEFESİ

MICHAEL LOSONSKY

TÜRKÇESİ

SELÂMÎ ATAKAN ALTINÖRS

MICHAEL LOSONSKY

Colorado Eyalet Üniversitesi'nde Felsefe profesörü. Dil felsefesi, metafizik ve erken modern dönem felsefesi alanlarında uzmanlaşan Losonsky'nin çevirisini sunduğumuz kitabının yanı sıra, *Enlightenment and Action from Descartes to Kant* adlı bir çalışması daha bulunmaktadır. *Beginning Metaphysics* ve *Readings in Mind and Language* kitaplarının ise ortak yazarıdır.

SELÂMÎ ATAKAN ALTINÖRS

Galatasaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde Doçent. *50 Soruda Dil Felsefesi, Dil Felsefesi Tartışmaları* adlı kitapları bulunan Altınörs'ün, Descartes, Leibniz, Rousseau, Renan, Bergson, Ricoeur, Lipovetsky, Humphrey gibi filozofların eserlerinden yaptığı yirmiyi aşkın çevirisi mevcuttur. Altınörs yayınevimizden çıkan *Larousse Felsefe Sözlüğü*'nün de çevirmenidir.

Bazı nitelikler var -bazı cisimsiz şeyler
Özellikleri iki, yaşamları ikidir
Kimi maddeden türer, kimi ışıktan türer
Kimi somut, katıdır, kimi soyut, gölgedir.
Çift yüzlüdür Sessizlik -deniz, kıyı- gövde, ruh
Bir yüzü hafif yeşil tenhalarda oturur

E. A. Poe, Şiirler - Annabel Lee,
çev. Erdoğan Alkan.

Die Sprache, in ihrem wirklichen
Wesen aufgefasst, ist etwas best ändig
und in jedem Augenblicke Vorübergehendes.

[Dil, gerçek doğası içinde ele alındığında
kalıcı, her an ise gelip geçici bir şeydir.]

W. v. Humboldt, Über die Verschiedenheit
des menschlichen Sprachbaues

Belki de bu soyutlamaların ikisi de çok uygun değildir:
Belki de burada gerçekte iki kutup ile değil, daha ziyade
tarihsel bir gelişmeyle karşı karşıyayız.

J. L. Austin, How to Do Things with Words

İÇİNDEKİLER

Locke'tan Derrida'ya Dil Felsefesi	9
Önsöz	11
I Locke'un Dile Dönüşü	19
II Locke'a Giden Yol	49
III Melekler ve İnsanlar Üzerine	89
IV Bir Dilin Formu	133
V Önermelerin Taşıdığı İçerik	177
VI Bir Fonksiyonun Değeri	223
VII Sessizlikten Onaya	281
VIII Dilin Tuhaflığı	335
Kaynakça	369
Dizin	393

LOCKE'TAN DERRIDA'YA DİL FELSEFESİ

Bu kitap modern felsefe tarihindeki dile dönüşlerin ve Locke'tan Wittgenstein'a dil felsefesinin gelişiminin izini sürüyor. Leibniz, Mill, Frege, Russell, Wittgenstein, Austin, Quine ve Davidson gibi kanonik figürlerin yanı sıra Condillac, Humboldt, Chomsky ve Derrida'nın katkılarını inceliyor. Michael Lososky dil felsefesinin, Locke'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine bir Deneme (Essay Concerning Human Understanding)* adlı eseriyle başladığını savunuyor. Modern dönemde dil felsefesi tarihinin dile ilişkin formel ve pragmatik bakış açıları arasında nasıl bir dikotomi ile damgalandığını ve modern felsefenin insan dilinin bu iki yönünü bütünleştiremediğini ortaya koyuyor. Bir insan etkinliği olarak dil ile sentaktik ve semantik bir sistem olarak dil... Her ne kadar bu bakış açıları arasındaki etkileşim dil felsefesinin gelişimini yönlendirmiş olsa da farklı ve rekabet hâlindeki odak noktaları olmaya devam etmektedir.

ÖNSÖZ

Öncü dilbilim tarihçisi R. H. Robins makalelerinden birine şu önemli uyarıyla başlamıştı:

Bir konunun tarihi içinde neyin önemli olduğunun ve bu önemin nedenlerinin seçimi ve hatta tarihi izlenen konunun sınırları içinde neyin yer aldığı, yazarın en azından kısmen kendi yetiştirilme tarzının ürünü olan mevcut bakış açısından mutlaka etkilenecektir.

Böyle bir yaklaşım bilinçli ve aleni olabilir ve hedeflenen okuyucu kitlesi genişse muhtemelen haklıdır; çünkü önceki nesillerin çalışmalarını yorumlamak ve değerlendirmek için birleştirici ve kolayca kavranabilen bir bakış açısı sağlar; yekpare gelişim temasını güçlendirir. Daha önceki akademisyenler, güncel eğilimin lehindeki çalışma ilkelerine uydukları ölçüde ve çağdaş bir akademisyenin kendi konusuna yönelik tutumunda ciddi bir değişiklik olmadan onların eserlerini değerlendirebileceği ölçüde dikkate alınır, övülür veya eleştirilir. Kişiler ve tartıştıkları ya da açıkladıkları temalar, konunun günümüze kadar olan ilerleyişinde “kilometre taşları” (bu yaygın metaforun imalarına dikkat edin) olarak dikkat çekmek üzere seçilir (Robins 1976, 14).

Bu uyarı, herhangi bir alanın ya da disiplinin tarihini okumaya ya da yazmaya hazırlanan herkes için geçerlidir, ama özellikle de hâlâ birçok rakip paradigma tarafından yönetilen dil çalışmaları için geçerlidir. Aynı zamanda, paradigmaların çeşitliliğinin, fi-

lozofların gitmeye değer tek yolda ilerlediklerine dair inançları kadar fazla olduğu felsefe tarihi için de geçerlidir. Dolayısıyla, dil felsefesi tarihi üzerine yazan herkes iki misli tehlikeli bir yolculuğa çıkar.

Bununla birlikte, bu kitapta ben bilinçli olarak modern dönem dil felsefesi tarihinde kilometre taşları bulma yaklaşımını benimsiyorum. Her bir dönüm noktasındaki karakteristik özellikleri tanımlamayı ve ardından yolun nereden gelip nereye gittiğini görmek için geriye ve ileriye bakmayı amaçlıyorum. Bulduklarım elbette mevcut bakış açımdan ve geçmiş eğitimimden etkileniyor, ancak yine de farklı gelişmeleri ve kendi kilometre taşlarına sahip farklı yolları tespit etmeye ve aynı zamanda bu felsefi manzarada kesişen birçok yolun değerini takdir etmeye dikkat ettim.

Özellikle önemli kavşaklarda yer alan ve çeşitli istikametlerin mesafelerini belirleyen kilometre taşlarıyla ilgileniyorum. Felsefe tarihinde benim için öne çıkan şey, önemli katkıların bu tür kilometre taşları olmasıdır ve modern dönemdeki dil felsefesi tarihi de bir istisna değildir. John Locke'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine bir Deneme* adlı eseri modern dönemde dil felsefesi ve dilbilimin evrimini başlatır (Bölüm 1). Locke'un çalışması sadece doğal dile uzun vadeli bir yönelişin doruk noktası olmakla kalmaz (Bölüm 2), aynı zamanda iki farklı gelişim çizgisini de başlatır (Bölüm 3). Bunlardan biri, doğal dilin altında yatan formal yapıyı, özellikle de dilin ampirik görünümünden farklı olan mantıksal formunu vurgulayan Leibniz'in çalışmasıyla başlar. Diğeri ise Condillac ile başlar ve odak noktası dilin insan eylemindeki ampirik görünümüdür: Çıglıklarla ve jestlerle bir süreklilik içinde insan davranışı olarak dil.

Leibniz ve Condillac'ın ayırdığı şeyi, Wilhelm von Humboldt insan dili üzerine çalışmalarında dilin çifte veçhesi olarak

yeniden birleştirmeye çalışır: Dil, belirlenmiş, kurallarla yönetilen formel ve biyolojik bir sistem olduğu kadar, bilimin kapsamının ötesinde özgür, belirlenmemiş bir insan etkinliğidir (Bölüm 4). Humboldt formla ilgilenmesine ve dilsel görünümlerin altında yatan Leibnizci dilsel form fikrini geliştirmesine rağmen mantıksal formla değil, doğal dilin fonolojik yapısıyla ilgilenir. Doğal dilin mantıksal formu üzerine çalışmaları natüralist bir çerçevede yeniden canlandırmak ise John Stuart Mill'e düşmüştür (Bölüm 5). Yirminci yüzyılda doğal dilin mantıksal formu, ancak Frege'nin, formu, Mill'in psikolojizminden arındırıp matematiksel fonksiyon açısından yorumlamasından sonra dil felsefesinin merkezi hâline gelir (Bölüm 6). İronik bir şekilde, dil felsefesinin yirminci yüzyıldaki evrimi -örneğin Wittgenstein'in, Carnap'ın, Quine'in ve Davidson'ın çalışmaları- mantıksal form ve fonksiyonu yeniden doğallaştırmaya yönelik süregelen bir girişimdir (Bölüm 7). Bununla birlikte, mantıksal formu dilsel görünümler temelinde doğallaştırmaya yönelik çeşitli girişimler, formel bir semantik sistem olarak sağlam bir dil anlayışını sürdürememiş ve bunun yerine semantik yapı hakkında çeşitli irrrealizm biçimlerini teşvik etmiştir. Aslında, dil teorisinin rehberi olarak dilsel performansa yönelmek, doğal dilin teorik olarak ele alınması fikrini tehdit etmektedir (8. Bölüm).

Buna göre, benim dil felsefesi anlayışım ekümeniktir. Dil felsefesini, "başlangıcı... Alman filozof ve matematikçi Gottlob Frege'nin çalışmalarına dayanan" (Searle 1971, 2) bir disiplinle özdeşleştirmiyorum. Frege'nin çalışması kesinlikle önemli bir kilometre taşıdır, fakat Condillac'ın, Humboldt'un ve Saussure'ün çalışmaları da öyledir. Benzer şekilde, "Condillac'ın dilin ilk gerçek filozofu" (Trabant 1990, 27) olduğunu iddia etmek de hatalıdır, çünkü ona göre dil sadece insan düşüncesini ve bilişini yansıtmaz; aksine, düşünce ve bilişin özsel ya da kurucu bir parçasıdır.

Bir dil filozofunun “bir düşüncenin yapısının onu ifade eden bir cümlenin yapısında yansıtılmasının mantıksal bir zorunluluk” olduğuna inanması da doğru değildir (Baker ve Hacker 1984, 66). Bir dil filozofunun düşüncenin yapısı ile dilin yapısı arasında bir boşluk olduğu sonucuna varması mümkün olmalıdır.

Bu kitabın konusuna koyduğum birincil sınır, dil felsefesinin doğal insan diliyle ilgili olduğudur. Bu nedenle, “bir dil felsefecisi olarak nitelendirilebilmek için ... gündelik dilin ... araştırılması gerektiğini” kabul ediyorum (Baker ve Hacker 1984, 67n). Buna göre, örneğin mantık felsefesi, mantık dillerinin felsefesi olarak anlaşıldığında bile, bu hâliyle dil felsefesinin bir parçası değildir. Burada sadece mantık alanındaki çalışmalar ve mantık felsefesinin doğal dilin işleyişine ışık tuttuğu açıkça anlaşıldığı ölçüde ele alınmaktadır.

Belgelemek istediğim şey, doğal dilin nasıl felsefi ve ardından bilimsel teorinin bir nesnesi hâline geldiği ve doğal dilin önemli özelliklerinin teorinin ağına nasıl direndiği. Modern dönemde doğal insan dili çalışmalarında iki rakip kutup hâkimdir. Bir yandan, insan dili, insanların belirli amaçlara, tipik olarak iletişime ulaşmak için kendi iradeleriyle ürettiği bir şey olarak görülebilir. Locke’un bakış açısının bu olduğunu ve onun bu hususta Rönesans hümanizmini belirleyen dil felsefesinin halefi olduğunu düşünüyorum. Öte yandan insan dili, yapısı insanların bu sistemden elde ettiği özel kullanımlardan ayrı olarak incelenebilen, yapılandırılmış sentaktik ve semantik bir sistem olarak görülebilir. Bu bakış açısı Skolastisizm felsefesinde öne çıkar ve Leibniz’in mantığın doğal dilin mahiyetini anlamakla ilgisiz olduğu eleştirisi ışığında yeniden dirilttiği ve geliştirdiği bakış açısıdır.

İkinci durumda, Austin’in *How to Do Things with Words* kitabından ödünç alırsak, odak noktası düzsözdür [*locution*]: Dilsel ifadenin ya da yazının düz anlamıyla birlikte inşası -örne-

ğın, anlamı ve referansı. İlk durumda, odak noktası bir yazarın ya da konuşmacının düzsöz ile ne yapmayı amaçladığı, hangi amaçlar için anlamlı ifadeler ve yazılar ürettiğimiz, yani dilsel performanstır. Belki de bu kutupların her ikisi de soyutlamadır ve Austin'in belirttiği gibi, "bu soyutlamaların ikisi de çok uygun değildir", ancak Austin'in eklediği gibi, "belki de burada gerçekte iki kutup ile değil, daha ziyade tarihsel bir gelişmeyle karşı karşıyayız" (Austin 1975, 146). Austin'in gözlemini hareket noktası olarak alıyor ve bu iki kutbun kesişen iki tarihsel gelişim çizgisi olduğunu göstermeye çalışıyorum.

Dahası, bu tarihten çıkarılması gereken bir ders olduğuna inanıyorum. Her ne kadar bunlar "toplam konuşma durumundan... son çare olarak açıklamakla meşgul olduğumuz *tek fiilî* olgudan" (Austin 1975, 147-8) yapılan soyutlamalar olsa da bu soyutlamalar olmaksızın bir insan dili teorisi ayakta kalmaz. Bir konuşmacının ya da yazarın dilsel icrasının fiilî olgusu, teoriye direnme ve dilin belirlenmiş ve kurullarla yönetilen bir sistem olduğu fikrinin altını oyma eğilimindedir.

Austin'in "locution" dediği şey (düz anlamıyla cümle) yönelik soyutlama bile doğal dilin sistematikliğini korumak için yetersizdir. Bir sistem olarak dil, düzsözden, mümkün düzsözlerin yapısına doğru daha ileri bir soyutlamayı gerektirir. Bir analiz birimi olarak fiilî düzsöz, bir dilin fiilî düzsözlerinin yanı sıra mümkün olan bütün düzsözlerden oluşan bir sisteme yerleştirilmelidir; ama fiilî düzsözler kendi başlarına böyle bir sistemi tayin etmez. Kurullarla yönetilen bir sistem olarak dil, eğer böyle bir şey varsa, fiilî düzsözlerden ya da icralardan [*performances*] farklı soyut bir yapı olacaktır. Fakat bu aynı zamanda bir sistem olarak dilin, onun incelenmesinin ampirik temelinden, yani insani dilsel icralardan farklı olacağı anlamına gelir. Bu ayrımın paradoksal bir sonucu vardır; dil çalışmalarının ampirik temeli,

dilin bir teori tarafından sunulabilecek bir sistem olduğu fikrini zayıflatma eğilimindedir.

Bu paradoks özellikle çarpıcıdır, çünkü modern dönemde filozoflar felsefi sorunları, özellikle de zihin ve biliş sorunlarını ampirik ve nihayetinde doğalcı bir temelde çözmek için dile yönelmişlerdir. Felsefedeki ampirik ve doğallaştırıcı eğilimin bir parçası da insan zihnini daha iyi anlamak için dile yönelmektir. Locke'un dilsel dönemecinin özü budur ve bu dönemecin, modern dönemde hem dil bilimini hem de dil felsefesini motive eden ve sürdüren bir dizi dilsel dönemeci başlattığını iddia ediyorum. Ancak ampirik dilsel olguların kendileri, zihin ve bilişin doğası için en iyi kanıt olarak hizmet edebilecek dilin bileşenlerini, özellikle de dilsel anlam ve yapıyı zayıflatmaktadır. Dilin belirli bir semantik ve sentaktik yapıya sahip bir sistem olduğu görüşü, bu sistemin ampirik değil, öncelikle formel araştırmaların nesnesi olan soyut bir nesne olduğu anlaşıldığında en iyi şekilde ayakta tutulur.

Elbette Frege'nin dilsel dönemeci gibi bazı dile dönüşler natüralizme ve Platoncu nesnelere dönüşte tepkiydi. Frege, Leibniz'in izinden giderek dilin doğru yapılandırıldığında temsil ettiği kavram ve önermelerin sistematikliğine yönelmiş ve bu yapının doğru bir şekilde temsil edilmesinin felsefe ve bilimlerdeki ilerlemeye katkıda bulunacağına inanmıştır. Ne yazık ki bu sistematikliğe yönelik, Austin'in sözlerini uyarlayacak olursak, "son kertede aydınlatmakla meşgul olduğumuz *tek fiili* olgudan", yani fiili dilsel faaliyetten uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle, dilsel performansları anlamaya kayıtsız kaldığı şüphesi altında ezilmektedir. Dahası, dil tasavvuru o kadar zengindir ki temel felsefi anlaşmazlıkların çözümünde tarafsız bir kaynak olarak hizmet edemez. Örneğin Platonculuk ve nominalizm arasındaki anlaşmazlık, ampirik olmayan bilginin konusu olan soyut ve nedensel olmayan bir yapıya başvurarak çözülemez.